

УДК 94(477):1946/1949

**ПРОТИСТОЯННЯ ОУН(Б), УПА
З КАРАЛЬНО-СИЛОВИМИ ОРГАНАМИ
РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ У ПЕРІОД
1946–1949 РОКІВ: ВІЗІЇ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ**

**CONTINUATION OF OUN (B), UPA
WITH THE PUNITIVE AND POWER
AUTHORITIES OF THE SOVIET REGIME
IN THE PERIOD OF 1946–1949:
VISAS OF MODERN UKRAINIAN HISTORY**

Ухач В. З.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Тернопільський національний економічний університет (Тернопіль, Україна), e-mail: v.ukhach@ukr.net, ORCID: orcid.org/0000-0002-2016-5335

Ukhach V. Z.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of theory and history of state and law, Ternopil National economic University (Ternopil, Ukraine), e-mail: v.ukhach@ukr.net, ORCID: orcid.org/0000-0002-2016-5335

Проаналізовано підходи сучасних вітчизняних істориків до визначення та генези стратегії і тактики боротьби ОУН(б) та УПА, системи вжитих заходів радянськими карально-силовими органами для поборювання суб'єктів українського визвольного руху, особливостей національно-визвольної боротьби у 1946–1949 роках. Доведено, що сучасною українською історичною наукою зроблено вагомий поступ у системному, об'єктивному висвітленні протистояння каральних структур радянського режиму з українським самостійницьким рухом у післявоєнний період. Непримиренна взаємопоборююча збройна боротьба, з використанням практично необмеженого арсеналу форм і методів, була спричинена складним переплетінням глибинних, суспільних, політичних, культурних, духовних причин.

Ключові слова: ОУН(б), УПА, український самостійницький рух, радянська організація, стратегія, тактика, радянські репресивно-силові органи.

The approaches of contemporary Ukrainian historians to the definition and genesis of the strategy and tactics of the struggle of the OUN (b) and the UPA, the system of measures taken by the Soviet punitive and power authorities to fight the subjects of the Ukrainian liberation movement, and the peculiarities of the national liberation struggle in 1946–1949 were analyzed. It is proved that modern Ukrainian historical science has made a significant progress in the systematic, objective coverage of the confrontation of the punitive structures of the Soviet regime with the Ukrainian self-reliant movement in the postwar period. The irreconcilable inter-combat armed struggle, with the use of a virtually unlimited arsenal of forms and methods, was caused by a complex interweaving of deep, social, political, cultural, and spiritual reasons.

Keywords: OUN (b), UPA, Ukrainian autonomous movement, Sovietization, strategy, tactics, Soviet punitive and power authorities.

Звільнення території західноукраїнських земель Червоною армією від німецьких військ ознаменувало повернення радянського тоталітарного режиму з його карально-репресивною системою, переходом до форсованої реалізації (уже без будь-яких завуальованих елементів, що мали місце в період жовтня 1939 – червня 1941 років) планів другої радянської країни. Без перебільшення західноукраїнське населення, пізнавши гіркий досвід першого урядування совітів на цих теренах, з тривогою очікувало реалізації політики другої радянської західноукраїнської країни. Активна ж меншість оформлена в структури українського визвольного руху зі зброєю в руках зустріла ворога номер один.

Дворічний досвід боротьби протиборствуючих сил (період 1944–1945 рр. – В. У.) зумовлювали як для радянської влади, так і керівництва українського визвольного руху необхідність напрацювання, або ж внесення коректив у форми і методи подальшої боротьби.

Метою статті є аналіз висвітлення в наукових працях сучасних вітчизняних істориків особливостей двобою державних та каральних структур комуністичного режиму з суб'єктами українського самостійницького руху у період 1946–1949 років. Поставлена мета зумовлює вирішення низки дослідницьких завдань: по-перше, проаналізувати підходи сучасних українських істориків до генези стратегії і тактики боротьби керівними колами суб'єктів українського визвольного руху у досліджуваній період; по-друге, системи вжитих заходів карально-силовими органами радянського тоталітарного режиму для поборювання націоналістичного підпілля та УПА; по-третє, виокремлення специфіки національно-визвольної боротьби у 1946–1949 роках.

Сталінському режиму у період зими 1945–1946 років через проведення системи військових й ідеологічно-політичних заходів вдалося суттєво підірвати позиції українського визвольного руху. Давався взнаки неспівмірний потенціал протиборствуючих сторін, відсутність міжнародних джерел підтримки боротьби ОУН(б) і УПА, наростаюча, хронічна втома населення [15, с. 386].

Друга «велика блокада», за твердженням І. Патриляка, розпочалася з 10 січня 1946 року, і попри незмінну стратегічну мету розгромити підпільні структури ОУН(б) та відділи УПА, мала важливим завданням організувати захист і забезпечити проведення лютневих виборів 1946 року. Вітчизняні дослідники підкреслюють безпрецедентність вжитих компартійними органами і спецслужбами заходів – повне перекриття державних і адміністративних кордонів з розташуванням військових гарнізонів. Очевидне побоювання республіканського компартійного лідера М. Хрущова не дозволило імплементувати на практиці підготовлений проект директиви про запровадження в західних областях воєнного стану. Силі структури сталінського режиму в арсеналі вжитих заходів вдалися до тактики прочісування лісів, жорстокого поводження з полоненими та показовими публічними стратами, на які зганялися і учні шкіл [16, с. 450–451].

Науковці наголошують, що дозвіл кремлівських верховодів на продовження терміну використання регулярних військ у боротьбі з ОУН(б), УПА [10, с. 17], дозволив силовим структурам продовжити тотальний наступ на націоналістичне підпілля та повстанські відділи. Тепер режим акцентував увагу на пошуку і ліквідації керівництва визвольного руху та деморалізації рядового членства як через публічні страти, так і обіцянки помилування в разі добровільної здачі в полон [16, с. 452]. У цьому контексті львівський історик Ю. Киричук вказував, що вихід із структур

самостійницького руху з повиною свідчив про наростання вкрай небезпечних тенденцій [13, с. 253], які на переконання О. Лисенка, свідчили про «...фізичну і морально–психологічну перевтому від багаторічних переслідувань, тиску і небезпек, що чекали скрізь і всюди...» [5, с. 77–78]. На думку Ю. Киричука, наказ Р. Шухевича про перехід ОУН(б) і УПА на нові шляхи боротьби був правильним, але вимушеним кроком.

З кінця липня 1946 року змінювалася тактика і упорядковувалися організаційні структури визвольного руху, призупинялися збройні виступи значними повстанськими силами [11, с. 401]. Першочерговим ставилося питання захисту і допомоги ослабленим силам підпілля і повстанських відділів після зими [11, с. 401]. Липневе 1946 року звернення ГК УПА уконституїювало перехід від широкої повстанської боротьби до підпільно–конспіративної діяльності. А. Кентій охарактеризував ці заходи своєчасними, оскільки вони дозволили, попри значні втрати зберегти збройні сили, створити підґрунтя для довготривалої боротьби з комуністичним режимом на західноукраїнських землях [11, с. 404].

Вітчизняні історики проаналізували основні напрями і тактичні засоби збройної боротьби ОУН(б) і УПА у 1946 році: зненацька напади на гарнізони і пости органів внутрішніх справ, центри компартійно–радянської адміністрації; нищення комунікативних споруд та засобів зв'язку; оборона сільського населення від каральних та реквізичійних акцій; індивідуальний терор проти представників партійних і силових органів; саботажні акції [11, с. 405].

Науковці виокремлюють з початком жовтня 1946 року, у зв'язку з компартійною постановою, нову хвилю наступу на структури націоналістичного підпілля. Органи МГБ, а саме на них внаслідок реорганізації, покладалась відповідальність за боротьбу з бандами «українсько–німецьких націоналістів», сфокусували свої дії на виявленні та ліквідації членів боївок ОУН(б) і УПА та посиленні морально–психологічних і репресивних дій проти членів родин підпільників [16, с. 459].

Вітчизняними істориками, особливо в останнє десятиліття, проведені ґрунтовні дослідження, які проливають світло на особливості, форми та методи боротьби репресивно–каральних сил у їх боротьбі з українським національно–визвольним рухом. Я. Антонюк досліджував питання діяльності радянської агентури [1] та використання силовими органами спецпрепаратів та оперативної техніки [2]. Протиборство спецпідрозділів радянських сил та націоналістичного підпілля аналізували Д. Веденєв і Г. Биструхін [4]. Дрогобицький історик В. Ільницький у переліку власних наукових праць про національно–визвольну боротьбу в Карпатському краю ОУН [6], розкриває особливості боротьби радянської карально–репресивної системи проти самостійницького руху [7], використання оперативними органами компрометаційних прийомів [8], залучення повстанських родин в агентурно–оперативних заходах [9]. Особливостям

використання радянськими силовими структурами методів і проведених заходів у боротьбі з українським визвольним рухом присвятили ряд статей дослідники О. Зубицький, В. Ковальчук, Ю. Кульгавець, Л. Місінкевича, М. Марчук, С. Макарчук, М. Нагірняк, І. Патер, В. Сергійчук, О. Ішук та ін. [14].

Весняна 1947 року директива керівництва УПА ознаменувала чергову зміну тактики повстанської боротьби: 1) повстанські відділи, окрім Карпатського краю і Закарзоння розформувалися та вливалися в організаційну мережу націоналістичного підпілля; 2) обмежувався формат праці ГК і Штабу УПА, а бойові операції набирали форми скоріше індивідуального терору; 3) акцентувалася увага на підвищенні пропагандистсько–інформаційної роботи, легалізації та працевлаштуванні в радянських органах влади членів підпілля [16, с. 465]. На думку А. Кентія, в середовищі підпільників і повстанців ще жевріли сподівання на можливість збройного конфлікту західних країн з комуністичним радянським режимом. Власне на вироблення плану дій за умови початку світової війни і було присвячене червневе 1947 року засідання членів ГВШ УПА [10, с. 43]. Прагнучи врахувати гіркий досвід попередньої зовнішньої орієнтації керівництва повстанського руху за пріоритетні завдання виділило «а) охорону етнографічних кордонів України; б) оволодіння політичною ситуацією на СУЗ (Східноукраїнські землі – В. У.); в) створення сприятливого для ОУН–УПА статус–кво на всій території України до приходу англосаксів» [10, с. 409]. Водночас, якщо А. Кентій називає сподівання на можливу світову війну своєрідним «...стимулятором для підтримки морального духу і ослаблених фізичних сил повстанців та підпільників в Україні» [12, с. 410], то О. Бойко пов'язує зміни тактичної лінії УПА на початку 1947 року з «ілюзорністю сподівань керівництва визвольного руху на радянсько–американську війну» [3, с. 433].

У контексті інших заходів червневої 1947 року наради керівництва самостійницького руху було зроблено акценти на активізацію духовно–політичної боротьби, зриві заходів радянської влади щодо колективізації, поборювання впливів комуністичної ідеології в культурно–освітній сфері.

Історики наголошують, що в 1948 році радянський режим вкотре після чергової перебудови своїх структур і мережі, вніс зміни у боротьбу з ОУН(б) і УПА. Не відмовляючись від військово–чекістських операцій, влада пріоритетним напрямом діяльності вважала діяльність спецгруп МВД, посилення розшукових акцій [10, с. 50], враховуючи обрану повстансько–підпільними силами систему заходів відому як «бункерна війна». Посилювалися репресії та активізувалася робота по виселенню родин підпільників та повстанців.

Окреслюючи мету боротьби в цей період ОУН(б), УПА, УГВР, А. Кентій окреслює її ключові напрями, які зводилися до оборони українського населення; постійним триманням режиму (шляхом

диверсійно-терористичної роботи тощо) у напрузі, спротивом міцно закріпитися у ключових сферах життєдіяльності краю (заходи проти колективізації сільського господарства в західних областях України); подальшому захисті та наскільки можливо розбудові організаційних клітин та осередків самостійницького руху; підготовці ґрунту для «революційної протибільшовицької боротьби на терені всього СРСР» [10, с. 53–54]. Історик окреслює акції самостійницького руху як «турбуючі» удари, цілком вірно наголошуючи на різкому зменшенні у 1948 році «...масової й матеріальної бази ОУН і УПА...» [12, с. 422–423]. Травнева 1948 року нарада очільників повстансько-підпільних структур на чолі з Р. Шухевичем була присвячена, як стверджує А. Кентій, питанням перспектив подальшого спротиву [10, с. 58–59].

Системні карально-репресивні заходи комуністичної влади в західних областях України на початку 1949 року суттєво знекровлювали організаційні структури оунівського підпілля, ще діючих окремих повстанських відділів, підриваючи його відпирність радянському режиму. Історики визвольного руху наголошують, що неухильна імплементація структурних елементів «другої» радянізації, безупинні депортації і репресії проти цивільного населення, що мали на меті завдати смертельного удару по функціонуванню українського повстанського запілля, що було живильним джерелом матеріально-фінансового забезпечення повстанської армії, значне посилення агентурно-оперативної роботи, з одного боку, різко скорочувало масову базу підпільно-повстанського руху, з іншого – поставило ОУН(б) і УПА у «...стан найвищого напруження своїх сил і можливостей» [10, с. 56].

Реальний стан національно-визвольної боротьби вкотре стимулював провід українського самостійницького руху обговорити питання перспектив подальшої боротьби, пошуку можливих інших, окрім підпільно-збройної, форм боротьби, що також дозволило б суттєво зменшити значні людські втрати [10, с. 56–57].

У сучасній українській історіографії усталилася думка, що несприятливий для українського визвольного руху розвиток подій все ж змусив спочатку керівництво УГВР (рішення від 29 серпня 1949 року), а потім і головного командира УПА Р. Шухевича 3 вересня 1949 року видати наказ Ч.2, за яким «...всі підвідділи і штаби УПА з кінця 1949 року тимчасово припиняли свою діяльність як бойові одиниці і органи управління» [10, с. 63]. Уцілілі повстанські відділи переходили у структури збройного підпілля.

Таким чином, можна говорити про вихід сучасної української історіографії на якісно новий рівень у прагненні висвітлити події післявоєнного протистояння комуністичного режиму з ОУН(б), УПА з позицій об'єктивності, неупередженості, опираючись на використання широкої джерельної бази. У сучасній вітчизняній історіографії усталилася позиція, за якою масовий характер непримиренного збройного протистояння

карально-силових структур радянської влади з суб'єктами українського визвольного руху з використанням практично необмеженого арсеналу форм і методів взаємопоборювання був спричинений складним переплетінням глибинних причин: небажанням політичного істеблїшменту СРСР розглянути питання про надання реального суверенітету суб'єктам федерації; форсованими методами проведення системи заходів «другої» радянізації, що протирічило впродовж століть сформованим духовно-культурним, політичним, соціально-економічним особливостям життєвого укладу населення регіону; прагненням сталінського керівництва якнайшвидше зарепрезентувати в очах світової громадськості привабливу картинку масової підтримки населенням західноукраїнських земель модернізаційних змін, а отже і переваг соціалістичного укладу життя, формування військово-політичного біполярного післявоєнного світу.

Список використаних джерел

1. Антонюк, Я. 'Діяльність радянської агентури в підпіллі ОУН і УПА на Волині (1944–1950–ті рр.)'. [online] Доступно: http://shron1.chtyvo.org.ua/Antoniuk_Yaroslav/Diialnist_radianskoj_ahentury_v_pidpilli_OUN_i_UPA_na_Volyni_1944_1950-ti_r.pdf.
2. Антонюк, ЯМ., 2009. 'Застосування спецпрепаратів і оперативної техніки НКВС–НКДБ–МВС–МДБ в антиповстанських операціях на Волині (1944–1954 рр.)', *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Історичні науки*, №13, с.241–249.
3. Бойко, ОД., 1999. 'Історія України. Посібн. для вищ. навч. закл.', К.: Видавничий центр «Академія», с.433.
4. Веденєв, ДВ., Биструхін, ГС., 2007. 'Двобій без компромісів. Протиборство спецдірозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980–ті роки', К.: КІС., 568 с.
5. Відп. ред. Кульчицький, СВ., 2015. 'ОУН і УПА в 1945 році: Зб. док. і мат-лів', К.: Інститут історії України НАН України, с.77–78.
6. Ільницький, ВІ., 2016. 'Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)', *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич: Посвіт*, 696 с.
7. Ільницький, ВІ., 2009. 'Боротьба радянської репресивно-каральної системи проти українського визвольного руху в Дрогобицькій області в 1948–1949 рр.', *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Історичні науки*, №13, с.224–231.
8. Ільницький, ВІ., 2014. 'Використання компроматаційних прийомів при ліквідації підпілля у Карпатському краї ОУН (1945–1954)', *Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету*, Вип.40, с.158–162.
9. Ільницький, В., 2012. 'Використання репресивно-каральними органами повстанських родин в агентурно-оперативних заходах у Карпатському краї ОУН (1945–1950 рр.)', *Українознавство*, №2, с.68–75.
10. Кентій, АВ., 1999. 'Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.)', К.: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при Кабінеті міністрів України, ЦДАГО України, с.17, 43, 51, 53–54, 56–63.
11. Кентій, АВ., 2005. 'Повстансько-підпільний рух у період великої блокади. Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси', К.: Інститут історії України НАН України, с.401, 405.
12. Кентій, АВ., 2005. 'Збройна боротьба ОУН і УПА в 1947–1948 рр. Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси', К.: Інститут історії України НАН України, с.410, 422–423.

13. Киричук, Ю., 2003. 'Український національний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія і практика', Львів: *Добра справа*, 253 с.

14. Кульгавець, ХЮ., 2011. 'Діяльність радянських органів внутрішніх справ проти українського збройного підпілля у 1944–1950 рр.: історіографія наукової проблеми', *Університетські наукові записки*, №1 (37), с.47–55 та ін.

15. Лисенко, ОЄ., 2005. 'Боротьба радянських силових структур проти ОУН і УПА у 1945 р. Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси', К.: *Інститут історії України НАН України*, с.386.

16. Патриляк, І., 2012. '«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939–1960 роках', Львів: *Часопис*, с.445, 450–452, 459, 465.

References

1. Antoniuk, Ya. 'Dialnistadianskoi ahentury v pidpilli OUN i UPA na Volyni (1944–1950–ti rr.) (Activity of the Soviet agent system in the underground of the OUN and the UPA on Volyn (1944–1950s)'. [online] Dostupno: http://shron1.chtyvo.org.ua/Antoniuk_Yaroslav/Dialnist_radianskoi_ahentury_v_pidpilli_OUN_i_UPA_na_Volyni_1944_1950-ti_rr.pdf.

2. Antoniuk, YaM., 2009. 'Zastosuvannia spetspreparativ i operativnoi tekhniki NKVS–NKDB–MVS–MDB v antypovstanskykh operatsiakh na Volyni (1944–1954 rr.) (The use of special preparations and operational equipment of the NKVD–NKDB–MVD–MDB in anti–rebellion operations on Volyn (1944–1954))', *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. L. Ukrainky. Seriya. Istorychni nauky*, №13, s.241–249.

3. Boiko, OD., 1999. 'Istoriia Ukrainy. Posibn. dlia vyshch. navch. zakl. (History of Ukraine. Manual for higher education institutions)', К.: *Vydavnychiy tsentr «Akademiia»*, s.433.

4. Viedenieiev, DV., Bystrukhin, HS., 2007. 'Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radianskykh syl spetsoperatsii. 1945–1980–ti roky (A duel without compromises. Confrontation of special forces of the OUN and the Soviet forces special operations. 1945–1980s)', К., *K.I.S.*, 568 s.

5. Vidp. red. Kulchytskyi, SV., 2015. 'OUN i UPA v 1945 rotsi: Zb. dok. i mat–liv (OUN and UPA in 1945: The collection of documents and materials)', К.: *Інститут історії України NAN Ukrainy*, s.77–78.

6. Ilnytskyi, VI., 2016. 'Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954) (Carpathian land of the OUN in the Ukrainian liberation movement (1945–1954))', *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича NAN Ukrainy; Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka, Drohobych: Posvit*, 696 s.

7. Ilnytskyi, VI., 2009. 'Borotba radianskoi represyvo–karalnoi systemy proty ukrainskoho vyzvolnoho rukhu v Drohobyt'skii oblasti v 1948–1949 rr. (The struggle of the Soviet repressive–punitive system against the Ukrainian liberation movement in the Drohobych region in 1948–1949)', *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. L. Ukrainky. Seriya: Istorychni nauky*, №13, s.224–231.

8. Ilnytskyi, VI., 2014. 'Vykorystannia kompromatatsiinykh pryiomiv pry likvidatsii pidpilla u Karpatskomu kraj OUN (1945–1954) (Use of compromising techniques in the elimination of the underground in the Carpathian region of the OUN (1945–1954))', *Naukovyi zapysky istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, Vyp.40, s.158–162.

9. Ilnytskyi, V., 2012. 'Vykorystannia represyvo–karalnymi orhanamy povstanskykh rodyn v ahenturno–operativnykh zakhodakh u Karpatskomu kraj OUN (1945–1950 rr.) (Use of repressive and punitive organs of insurgent families in the agency and operational activities in the Carpathian region of the OUN (1945–1950))', *Ukrainoznavstvo*, №2, s.68–75.

10. Kentii, AV., 1999. 'Narys borotby OUN–UPA v Ukraini (1946–1956 rr.) (Essay on the struggle of the OUN–UPA in Ukraine (1946–1956))', К.: *Інститут історії України NAN Ukrainy, Holovne arkhivne upravlinnia pry Kabineti ministriv Ukrainy, TsDAHO Ukrainy*, s.17, 43, 51, 53–54, 56–63.

11. Kentii, AV., 2005. 'Povstansko–pidpilnyi ruх u period velykoi blokady. Orhanizatsiia ukrainskyi natsionalistiv i ukrainska povstanska armii. Istorychni narysy (Rebellion–underground

movement during a large blockade. The organization of Ukrainian nationalists and the Ukrainian Insurgent Army (UPA). Historical Essays)', К.: *Інститут історії України NAN Ukrainy*, s.401, 405.

12. Kentii, AV., 2005. 'Zbroina borotba OUN i UPA v 1947–1948 rr. Orhanizatsiia ukrainskyi natsionalistiv i ukrainska povstanska armii. Istorychni narysy (The armed struggle of the OUN and the UPA in 1947–1948. Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army (UPA). Historical Essays)', К.: *Інститут історії України NAN Ukrainy*, s.410, 422–423.

13. Kyrychuk, Yu., 2003. 'Ukrainskyi natsionalnyi ruх 40–50–kh rokiv XX stolittia: ideolohiia i praktyka (Ukrainian national movement 40–50s years of XX century: ideology and practice)', Lviv: *Dobra sprava*, 253 s.

14. Kulhavets, Khlu., 2011. 'Dialnist radianskykh orhaniv vnutrishnikh sprav proty ukrainskoho zbroinoho pidpilla u 1944–1950 rr.: istoriografiiia naukovoi problemy (Activities of the Soviet bodies of internal affairs against the Ukrainian armed underground in 1944–1950: historiography of a scientific problem)', *Universytetski naukovyi zapysky*, №1 (37), s.47–55 та ін.

15. Lysenko, OE., 2005. 'Borotba radianskykh sylovykh struktur proty OUN i UPA u 1945 r. Orhanizatsiia ukrainskyi natsionalistiv i ukrainska povstanska armii. Istorychni narysy (The struggle of the Soviet security forces against the OUN and the UPA in 1945. Organization of Ukrainian nationalists and the Ukrainian Insurgent Army (UPA). Historical Essays)', К.: *Інститут історії України NAN Ukrainy*, s.386.

16. Patryliak, I., 2012. '«Peremoha abo smert»: ukrainskyi vyzvolnyi ruх u 1939–1960 rokakh («Victory or death»: Ukrainian liberation movement in 1939–1960)', Lviv: *Chasopys*, s.445, 450–452, 459, 465.

* * *